

Tursunova Oyzira

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, Filologiya va tillarni o‘qitish (o‘zbek tili)
yo‘nalishi, 3-23-guruh talabasi

E-mail: tursunovaoyzira@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada O‘tkir Hoshimovning “Ikki eshik orasi” romanida urush fojiasi, insoniylik mezonlari, ma’naviy tanlov, oila va jamiyat munosabatlari badiiy talqin qilinadi. Tadqiqotning maqsadi romandagi “ikki eshik” ramzining mazmuniy qatlamlarini, obrazlar tizimi orqali ochilgan vijdon, sadoqat, mehr-oqibat va mas’uliyat g‘oyalarini aniqlashdan iborat. Maqolada tarixiy-adabiy, tahliliy, germeeneytik, lingvopoetik va qiyosiy yondashuvlardan foydalanildi. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, adib urush mavzusini faqat front manzaralari orqali emas, balki oddiy kishilar hayoti, mahalla muhiti, oilaviy iztiroblar, ruhiy kechinmalar va axloqiy sinovlar orqali yoritadi. Roman kompozitsiyasi, ko‘p ovozli bayon usuli, xalqona til va ramziy tasvirlar asarning ta’sir kuchini oshiradi. Xulosa sifatida “Ikki eshik orasi” o‘zbek nasrida inson qadri va tinchlik g‘oyasini teran ifodalagan ijtimoiy-psixologik roman sifatida baholanadi.

Kalit so‘zlar: O‘tkir Hoshimov, “Ikki eshik orasi”, roman, urush fojiasi, insoniylik, ma’naviy tanlov, obraz, badiiy psixologizm.

KIRISH

O‘zbek adabiyotida XX asrning ikkinchi yarmi nasri inson ruhiyati, tarixiy xotira va axloqiy mas’uliyat masalalarini chuqur badiiy talqin etgani bilan ajralib turadi. Bu davr adabiyotida urush mavzusi ko‘p hollarda jang maydonidagi qahramonlik voqealari orqali emas, balki front ortida qolgan xalq hayoti, oilalarning iztirobi, bolalik xotiralari, ayollar sabri va jamiyatning ma’naviy bardoshi orqali ochildi. O‘tkir Hoshimov ana shu yo‘nalishda insoniy dardni, xalqona tafakkurni, mehr-oqibatni va vijdon masalasini badiiy asar markaziga olib chiqqan yozuvchilardan biridir. Uning “Ikki eshik orasi” romani o‘zbek kitobxonlari orasida eng ko‘p o‘qiladigan yirik nasriy asarlardan biri sifatida e’tirof etiladi; romanda Ikkinchi jahon urushi yillarining o‘zbek xalqi hayotida qoldirgan og‘riqli izlari badiiy obrazlar vositasida yoritiladi [8].

Mavzuning dolzarbligi shundaki, “Ikki eshik orasi” romanida ifodalangan urushning inson taqdiriga ta’siri, tinchlik qadri, oilaviy mas’uliyat, vijdon va insoniylik muammolari bugungi jamiyat uchun ham muhim ma’naviy saboq bo‘lib qolmoqda.

Romandagi qahramonlar taqdiri biror davr yoki muayyan tarixiy sharoit bilan chegaralanmaydi; ular orqali insonning hayot oldidagi javobgarligi, bir-biriga mehr ko'rsatish zarurati va qiyinchilik paytida odamiylikni yo'qotmaslik masalasi ko'tariladi. Shu jihatdan roman o'quvchini faqat voqealar ketidan ergashtirmaydi, balki uni insoniy tanlovlar haqida o'ylashga majbur qiladi.

Tadqiqotning maqsadi O'tkir Hoshimovning "Ikki eshik orasi" romanida urush fojiasi, ma'naviy tanlov va insoniylik konsepsiyasining badiiy talqinini aniqlashdan iborat. Maqolaning vazifalari quyidagilardan iborat: roman nomidagi "ikki eshik" ramzining ma'nolarini izohlash; asardagi obrazlar tizimini tahlil qilish; urush va tinchlik qarama-qarshiligining badiiy ifodasini ko'rsatish; yozuvchining xalqona til, psixologik detal va kompozitsion usullardan foydalanish mahoratini yoritish; asarning zamonaviy ma'naviy ahamiyatini baholash.

Maqolaning obyekti O'tkir Hoshimovning "Ikki eshik orasi" romani, predmeti esa asarda urush fojiasi, vijdon, mehr-oqibat, sadoqat, milliy ruh va insoniylik mezonlarining badiiy talqinidir. Nazariy jihatdan maqola badiiy asarni tarixiy-adabiy jarayon, obrazlar tizimi, kompozitsion qurilish, ramz va psixologik tasvir birliklari asosida tahlil qilish tamoyillariga tayanadi.

METODLAR

Maqolada bir nechta tadqiqot usullaridan foydalanildi. Birinchidan, tarixiy-adabiy yondashuv orqali roman voqealari tasvirlangan davr, ya'ni Ikkinchi jahon urushi va undan keyingi yillardagi ijtimoiy muhitning asar mazmuniga ta'siri izohlandi. Bu usul urushning nafaqat siyosiy-harbiy hodisa, balki xalq turmushi, oilaviy munosabatlar va ruhiy kechinmalarni o'zgartirgan keng qamrovli fojia ekanini ochish imkonini beradi.

Ikkinchidan, tahliliy va germeneytik usul yordamida asardagi obrazlar, voqealar, ramzlar va muallif pozitsiyasi talqin qilindi. Ayniqsa, "ikki eshik" obrazining hayot va o'lim, bolalik va ulg'ayish, rost va yolg'on, urush va tinchlik, ayb va kechirim singari qarama-qarshi tushunchalar bilan bog'lanishi o'rganildi. Uchinchidan, lingvopoetik tahlil orqali yozuvchining xalqona iboralar, dialoglar, ichki monolog va psixologik detallar vositasida obraz xarakterini ochish mahorati ko'rsatildi.

To'rtinchidan, qiyosiy yondashuv asosida roman umumiy urush mavzusidagi nasriy asarlar kontekstida ko'rib chiqildi. Bunda jang maydonini markazga qo'yuvchi an'anaviy tasvirlardan farqli ravishda O'tkir Hoshimov urushni ko'proq oddiy insonlar hayotidagi ma'naviy silkinishlar orqali ochgani ta'kidlandi. Tadqiqot materiali sifatida "Ikki eshik orasi" romanining "Sharq" nashriyotida chop etilgan matni asos qilib olindi. Mazkur nashr bibliografik ma'lumotlariga ko'ra roman 2012-yilda "Sharq"

nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati tomonidan 624 bet hajmda nashr etilgan [1].

NATIJALAR

Tahlil jarayonida, avvalo, roman nomining ramziy mazmuni asarning g'oyaviy markazini tashkil etishi aniqlandi. "Ikki eshik orasi" iborasi inson umrining tug'ilish va o'lim oralig'idagi masofasini anglatadi. Biroq romanda bu ramz yanada kengroq ma'noga ega: inson shu qisqa umrda ezgulik va yovuzlik, rost va yolg'on, sadoqat va xiyonat, mehr va loqaydlik, urush va tinchlik kabi qarama-qarshi yo'llar orasida tanlov qiladi. Demak, roman nomi shunchaki poetik ifoda emas, balki butun asarni birlashtirib turuvchi falsafiy-metaforik kalitdir.

Asarda urush fojiasi jang sahnalaridan ko'ra xalqning kundalik hayoti orqali chuqurroq ifodalanadi. Yozuvchi front ortida qolgan odamlarning ruhiy holatini, ochlik, qiyinchilik, ayriliq, qo'rquv va umid orasida yashashini samimiy tasvirlaydi. Urush qahramonlar hayotiga tashqi bosim sifatida kirib keladi, ammo uning eng og'ir zarbasi inson qalbida, oila ichida, mahalla munosabatlarida seziladi. Kitob tavsiflarida ham roman urushning ota-onalar qalbini jarohatlagani, insonlarning mardlik, matonat, vatanparvarlik va sabr-bardoshini ochib bergani bilan izohlanadi [7].

Romanning asosiy badiiy yutug'i obrazlar tizimida ko'rinadi. Muzaffar, Robiya, Ra'no, Orif oqsoqol, Husan Duma, Komil tabib kabi qahramonlar bir-biridan xarakteri, hayotiy tajribasi va ruhiy dunyosi bilan farqlanadi. Ularning har biri urush davrining turli ma'naviy sinovlarini namoyon etadi. Muzaffar obrazi xotira, bolalik nigohi va hayotiy anglash jarayoni bilan bog'liq. U orqali o'quvchi voqealarni faqat tashqi hodisa sifatida emas, balki ichki kechinma, eslash va xulosa chiqarish shaklida qabul qiladi. Bu esa romanga psixologik chuqurlik beradi.

Robiya obrazi romanning eng nozik ma'naviy qatlamlaridan birini tashkil etadi. U orqali muhabbat, sadoqat, ayol qalbining iztirobi, orzu va armon masalalari talqin qilinadi. Robiya oddiygina badiiy obraz emas; u urush sababli buzilgan taqdirilar, yetim qolgan orzular, ijtimoiy muhit bosimi va insoniy bardosh timsolidir. Ra'no obrazi esa insonning ichki ziddiyatlari, hayotiy tanlovlar oldidagi ojizligi va murakkab taqdirini ko'rsatadi. Yozuvchi ularni biryoqlama baholamaydi; aksincha, qahramonlarni hayotning murakkab holatlari ichida ko'rsatib, o'quvchini mustaqil xulosa chiqarishga undaydi.

Orif oqsoqol obrazi milliy donishmandlik, mahalla qadriyatlari, oqsoqollik mas'uliyati va xalqona adolat timsoli sifatida namoyon bo'ladi. Uning xarakterida o'zbek xalqining ko'pni ko'rgan, og'ir sharoitda ham odamlarni birlashtira oladigan, halollik va mehr-oqibatga tayanadigan qiyofasi mujassam. Ayrim tadqiqotlarda ham

Orif oqsoqol obrazining insonparvarligi, jamiyatdagi obro‘-e’tibori va qiyinchiliklarni yengishga undovchi ma’naviy quvvati alohida ta’kidlanadi [9].

Roman kompozitsiyasi ham alohida e’tiborga loyiq. Asarda voqealar birgina muallif hikoyasi bilan emas, turli qahramonlar xotirasi va nigohi orqali ochiladi. Manbalarda roman yetti qism va qirq yetti bobdan tarkib topgani, voqealar bayonida to‘qqizta personaj hikoyasi bir-biriga bog‘langani qayd etiladi [7]. Bunday ko‘p ovozli bayon usuli asarga hayotiylik bag‘ishlaydi, chunki har bir qahramon o‘z haqiqatini, o‘z iztirobini va o‘z xulosasini olib kiradi. Natijada roman oddiy syujetli hikoya emas, balki xalq xotirasining ko‘p qatlamli badiiy ifodasiga aylanadi.

Yozuvchining badiiy tili xalqona samimiylilik va psixologik aniqlik bilan ajralib turadi. Dialoglar tabiiy, iboralar o‘zbekona muhitga mos, tasvirlar esa ortiqcha bezakdan xoli. Masalan, romanning muqaddimasida keltirilgan “Rost bilan yolg‘onning o‘rtasi - to‘rt enlik” degan xalqona mulohaza asarning umumiy poetik yo‘nalishini belgilaydi [1]. Bu fikr roman davomida eshitilgan gap bilan ko‘rilgan haqiqat, tashqi baho bilan ichki vijdon o‘rtasidagi farqni anglashga xizmat qiladi. Yozuvchi qahramonlar hayotini baholashda keskin hukm chiqarmaydi; u voqealarni ko‘rsatadi, sabablarni ochadi va yakuniy xulosani o‘quvchining axloqiy sezgirligiga havola qiladi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, “Ikki eshik orasi” romani urush mavzusini faqat tarixiy voqea sifatida emas, balki insoniylik mezonlarini sinovdan o‘tkazuvchi ma’naviy jarayon sifatida talqin qiladi. O‘tkir Hoshimov nazarida urushning eng katta fojiasi nafaqat insonlarning halok bo‘lishi, balki tirik qolganlarning qalbida bitmas yaralar qoldirishi, oilaviy rishtalarni sinashi, odamlarni majburiy tanlovlar oldiga qo‘yishidadir. Shuning uchun romanda “g‘alaba” tushunchasi ham murakkab: jang tugashi bilan inson dardi tugamaydi, aksincha, xotira, armon va vijdon savollari davom etadi.

Asarning o‘zbek adabiyoti rivojidadagi ahamiyati, avvalo, badiiy psixologizmning kuchli ifodasida ko‘rinadi. Yozuvchi qahramonlarni tayyor ijobiy yoki salbiy qolipga solmaydi. Har bir obrazning ichki sabablarini, hayotiy bosimini, xatolari va ezgu tomonlarini ko‘rsatadi. Bu usul o‘quvchini hamkor tahlilchiga aylantiradi: u qahramon ustidan hukm chiqarishdan oldin uning kechinmalarini tushunishga harakat qiladi. Bunday yondashuv o‘zbek nasrida inson ruhiyatini chuqurroq anglashga xizmat qilgan muhim estetik hodisalardan biridir.

Roman milliy ruhni tasvirlashda ham o‘ziga xosdir. Unda mahalla, oila, qo‘ni-qo‘shnichilik, kattalarga hurmat, bolaga mehr, ayolga munosabat kabi qadriyatlar quruq nasihat shaklida emas, balki hayotiy voqealar ichida ochiladi. Qahramonlarning

bir-biriga ko'rsatgan yordami, og'ir damlarda yelkadosh bo'lishi, bolalarning katta hayot sinovlarini erta anglab borishi milliy mentalitetning badiiy ifodasidir. Shu bilan birga, yozuvchi milliy muhitni ideallashtirib yubormaydi; u odamlar orasidagi tushunmovchilik, adashish, xato qaror va ruhiy ojizliklarni ham ko'rsatadi. Aynan shu haqqoniylik roman ta'sirchanligini oshiradi.

“Ikki eshik orasi” romanida tarixiylik va zamonaviylik o'zaro uyg'unlashgan. Tarixiylik urush yillari, front orti hayoti, ijtimoiy qiyinchiliklar va davr ruhida namoyon bo'lsa, zamonaviylik inson qadri, tinchlikni asrash, oilaviy mas'uliyat, vijdon oldidagi javobgarlik kabi masalalarda ko'rinadi. Bugungi o'quvchi ham romanni o'qir ekan, undagi voqealarni faqat o'tgan asr hodisasi sifatida emas, balki o'z hayotiga daxldor axloqiy savollar sifatida qabul qiladi. Asarning davomli o'qilishi ham ana shu umuminsoniy mohiyat bilan bog'liq.

Adibning badiiy mahorati ayniqsa xotira poetikasida yorqin ko'rinadi. Xotira roman kompozitsiyasini birlashtiruvchi kuch sifatida ishlaydi: qahramonlar kechmishni eslar ekan, aslida o'zini, o'z davrini va o'z vijdonini qayta baholaydi. Xotira orqali yozuvchi individual taqdirni xalq taqdiri bilan bog'laydi. Shu sababli romanda bir kishining dardi ko'pincha butun avlodning dardiga aylanadi. “Ikki eshik” orasidagi umr esa shaxsiy hayot chegarasidan chiqib, xalqning tarixiy xotirasi va ma'naviy tajribasini ifodalovchi ramzga aylanadi.

Maqolada tahlil qilingan jihatlar boshqa adabiyotshunoslik yondashuvlari bilan ham uyg'unlashadi. Masalan, badiiy asarni tahlil qilishda obraz, konflikt, syujet, kompozitsiya va til birliklarini bir butun tizim sifatida o'rganish zarurligi adabiyot nazariyasida qayd etiladi [3; 4]. “Ikki eshik orasi” romani ham aynan shu tizimlilik bilan ahamiyatli: unda obrazlar bir-biridan ajralgan holda emas, umumiy ma'naviy muammo — insoniylikni saqlab qolish masalasi atrofida birlashadi. Shu ma'noda asar o'zbek nasridagi ijtimoiy-psixologik roman an'analari boyitgan, urush mavzusini inson qalbi va milliy xotira bilan bog'lab talqin etgan muhim badiiy hodisadir.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, O'tkir Hoshimovning “Ikki eshik orasi” romani o'zbek adabiyotida urush fojiasi, insoniylik, vijdon, mehr-oqibat va ma'naviy tanlov masalalarini chuqur badiiy talqin etgan yirik nasriy asardir. Roman nomidagi “ikki eshik” ramzi inson umrining chegaralanganligi, shu umr davomida qilinadigan tanlovlarning ahamiyati va hayot oldidagi mas'uliyatni ifodalaydi. Asarda urushning dahshati jang maydonidan ko'ra xalqning kundalik hayoti, oilalarning iztirobi, bolalar xotirasi va ayollar bardoshi orqali ochiladi.

Tadqiqot natijasida roman badiiy kuchining bir necha omillari aniqlandi: ko'p ovozli kompozitsiya, obrazlarning psixologik chuqurligi, xalqona til, ramziy tasvirlar,

hayotiy dialoglar va muallifning insonparvar pozitsiyasi. Muzaffar, Robiya, Ra'no, Orif oqsoqol kabi obrazlar orqali yozuvchi urush sharoitida ham odamiylikni asrash, sadoqat va halollikni yo'qotmaslik zarurligini ko'rsatadi. Asarning ilmiy-amaliy ahamiyati shundaki, u o'zbek adabiyoti darslarida urush mavzusi, badiiy psixologizm, ramz, obrazlar tizimi va milliy qadriyatlar talqinini o'rganishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. "Ikki eshik orasi" bugungi kunda ham o'quvchini tinchlikni qadrlashga, inson qadrini ulug'lashga va vijdon oldidagi mas'uliyatni unutmaslikka chorlaydigan asardir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hoshimov O'. Ikki eshik orasi: Roman. — Toshkent: "Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi Bosh tahririyati, 2012. — 624 b.
2. Hoshimov O'. Ikki eshik orasi. — Toshkent: Yangi kitob, 2019. — 640 b.
3. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. — Toshkent: Akademnashr, 2018.
4. Yo'ldoshev Q. Badiiy tahlil asoslari. — Toshkent: Kamalak, 2016.
5. Normatov U. Ijod sehri. — Toshkent: Sharq, 2007.
6. Karimov N. XX asr o'zbek adabiyoti taraqqiyotining o'ziga xos xususiyatlari. — Toshkent: Fan, 2004.
7. Asarlar.uz. "Ikki eshik orasi" romani haqida ma'lumot va kitob tavsifi. Elektron manba.
8. Kitobxon.com. "Ikki eshik orasi" kitobi annotatsiyasi va nashr ma'lumotlari. Elektron manba.
9. Ziyatova E.T. O'tkir Hoshimovning "Ikki eshik orasi" romanida urush fojealari // CyberLeninka, 2023.
10. To'xliyev B., Karimov B., Usmonova K. Adabiyot. Umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun darslik. — Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2017.

Izoh: maqola matnidagi kvadrat qavslar foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatidagi tartib raqamlariga mos keladi.